

В.Е. Туренко. До питання про кінченість дискурсу любові: філософський аспект

У статті на основі сучасних наукових студій аналізується питання про кінцівку дискурсу любові. Автор виводить дві основні причини можливості кінцівки дискурсу любові, детально розглядається філософський контекст протікання та наслідків кінця любовного дискурсу. Разом з тим підкреслюється, що кінцівку має тільки дискурс, тоді як сама любов онтологічно нескінченна.

Ключові слова: любов, людина, життя, кінченість, бескінченність.

V. Turenko. On the finiteness of the discourse of love: a philosophical context

This article examines one of the least explored topics in philosophical discourse - the question of the finiteness of love discourse.

First of all, the author on the basis of modern studios in philology and philosophy of love takes the concept of "discourse of love." He emphasizes that the discourse of love - a phenomenon not limited to XX-XXI centuries., and applies to any period in the history of mankind.

Author answering the question "Why is the end of the discourse of love" takes two main reasons: social and individual. Private cause of limb discourse of love is seen in irreversible / irreparable varying situations, that we have not learned all the "labor of love" that is not sustained, it is not easy (from the fact that you can really suffer, to forgive and not to indulge). Emphasizes that social cause separations, limb discourse of love is associated primarily with the romantic culture of love. Love relationship, often associated with the opposition society, environment-loving, down to the family, relatives and friends.

In analyzing the question of "How is the end of a love discourse" emphasizes that it is, according to modern philosophical thought, a rather long; connotations associated with such as "choking", "ice", "steam". Particularly acute in it in a special kind of ugly manifestations, namely cruelty, "infamy", meanness, evil desires to someone we loved.

Keywords: love, human, life, finiteness, infinity.

УДК 37.01:355 [355.27+355.422]+140

В.В. Федоренко, здобувач кафедри філософії
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
старший офіцер відділення виявлення злочинів
та інших правопорушень Західного ТУ ВСП

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

У статті запропоновано філософсько-соціологічний аналіз особливостей військово-правового виховання військовослужбовців Збройних Сил України в умовах проведення антитерористичної операції. Особлива увага зосереджена на розгляді основних факторів, які виступають в якості детермінант військово-правового виховання і обумовлюють особливості його організації в умовах АТО. Робиться висновок, що врахування цих особливостей суб'єктами виховання значно підвищить ефективність військово-правового виховання.

Ключові слова: тероризм, гібридна війна, антитерористична операція, підривні соціальні технології, соціальна структура, соціальні групи, міжнародне гуманітарне право, військова дисципліна, правопорядок.

Проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях засвідчило, що Україна, на жаль, не була готова своєчасно відреагувати на виклики гібридної війни – це мало негативні наслідки у вигляді втрати Криму та недопущення сепаратистських анклавів на Донбасі. Останні події в Україні продемонстрували значні прогалини в українському війську, зокрема в організації системної роботи з військово-правового виховання військовослужбовців та становлення і функціонування соціально-психологічної служби.

Проведення антитерористичної операції засвідчило існування низки проблем як теоретичного, так і практичного характеру, пов'язаних з особливостями військово-правового виховання військовослужбовців в умовах АТО, які потребують своєчасного їх вирішення.

Зазначена проблема перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців, зокрема, Ю. М. Антоняна, С. М. Богданова, О. В. Друзь, К. В. Жарінова, В. П. Ємельянова, Є. П. Кожушко, В. А. Ліпкана, Д. А. Ольшанського, І. П. Рущенко, О. Г. Сироп'ятова, М. П. Требіна. В їх працях розглядається сутність і зміст тероризму, розкривається роль та місце армії в антитерористичній боротьбі, здійснюються перші спроби узагальнення досвіду гібридної війни в Криму і на Донбасі. Разом із тим, існує багато не вивчених і суперечливих питань, що зазначають й самі дослідники.

Останні події в Україні змушують нас по-новому оцінити роль соціально-гуманітарного знання і військово-правового виховання у підготовці та веденні так званої комбінованої війни. Фактично Україна перетворилася на полігон для випробування російською стороною ідей та принципів війни нового типу – «гібридної». Так, професор І. Рущенко підкреслює, що на певних етапах її підготовки та розгортання агресор використовував соціальних експертів «філософів, військових політологів, соціологів, соціальних психологів», для побудови підривних соціальних технологій (ПСТ), що використовуються безпосередньо на театрі військових дій та в тилу противника. На жаль, Україна не була інтелектуально готова, щоб своєчасно відреагувати на виклики комбінованої війни, що мало негативні наслідки у вигляді втрати Криму та недопущення сепаратистських анклавів на Донбасі [9, с. 29-30].

Раніше, в радянській армії існували політоргани. Замполіту, щоб проводити лінію комуністичної партії, потрібні були глибокі знання з філософії, соціології, військової психології і педагогіки, спецпропаганди й пропаганди загалом, загального права. Існувала чітка система підготовки кадрів. Ця комплексна робота передбачала активні форми впливу на свідомість військовослужбовців. Замполіту так або інакше доводилось бути і соціологом, і військовим психологом, і військовим педагогом, і пропагандистом.

Після розпаду СРСР і проголошення незалежності України в українському війську намагалися створити систему виховної роботи. Щоправда, офіцери-вихователі досить часто займалися чим завгодно, але не виконанням своїх прямих обов'язків. Сьогодні час диктує прийняття неординарних рішень для удосконалення морально-психологічної підготовки і військово-правового виховання військовослужбовців. Ситуація вимагає докорінних змін, – стверджує провідний психолог соціально-психологічного центру Збройних Сил України В. Петухов – і не тільки в реорганізації цієї служби [7, с. 31-32].

Військова практика останніх подій в Донецькій і Луганській областях свідчить, що організація військово-правового виховання в умовах проведення антитерористичної операції (АТО) детермінована низкою чинників, а саме: складністю поняття соціального явища тероризм та антитерористична діяльність Збройних Сил України, активним застосуванням з боку противника підривних соціальних технологій, складною соціальною структурою особового складу в умовах мобілізації, ставленням, іноді ворожим, місцевого населення, євроінтеграційним напрямком руху України, правовим регулюванням дій військ у збройних конфліктах та ін. Розглянемо ці фактори детальніше.

В суспільстві, а відповідно й в засобах масової інформації, ще й досі точиться боротьба думок: що ж відбувається на сході України – війна з Росією, «гібридна війна», громадянська війна в Україні чи антитерористична операція. На державному рівні продовжують стверджувати, що в Донецькій та Луганській областях проводиться антитерористична операція. Як зазначалося вище, визначеність сутності, змісту, форм, методів, напрямів військово-правового виховання в умовах проведення антитерористичної операції потребує осмислення тероризму як соціального явища і глобальної проблеми сучасності та антитерористичної діяльності збройних сил, з урахуванням світового, насамперед європейського досвіду.

Дослідження тероризму як суспільно-політичного явища вимагає з'ясування його джерел, форм, спрямованості, можливих засобів нападу і способів їх застосування для здійснення терористичних акцій, тенденцій розширення арсеналу здійснення терактів і збільшення їх руйнівної сили. Потрібна реальна, своєчасна та об'єктивна оцінка існуючих можливостей організаційних і функціональних структур щодо антитерористичної боротьби, визначення мети, порядку і способів їх використання, обґрунтування заходів щодо підвищення цих можливостей у контексті подальшого реформування розвитку Збройних Сил

України. Без цього, як засвідчує досвід, не можливо проводити ефективно військово-правове виховання. Очевидною є і проблема внесення відповідних змін у нормативно-правову базу побудови і застосування збройних сил, в тому числі й в інтересах забезпечення їх активної взаємодії з іншими сегментами системи антитерористичної боротьби.

У другій половині XX – початку XXI століття новою проблемою, з якою зустрілося людство, став тероризм [8]. Осмислення тероризму, як глобальної проблеми сучасності і з'ясування місця Збройних Сил у боротьбі є важливим гносеологічним завданням, що вимагає негайного розв'язання. Тероризм – настільки багатогранне явище, що в ньому поєднані і ідеологічні, і релігійні, і етнічні та багато інших компонентів [1]. Крім того, генезис цього явища свідчить про його значну трансформацію: змінюються форми здійснення терористичних актів, відбувається зсув у полі цільового впливу терористів, змінюються методи їх діяльності, особливості організаційного будівництва та ін [6, с. 21-24]. Тероризм має багато спільного з іншими формами соціального протесту і насильства – агресією, збройною боротьбою, військовими конфліктами різного ступеня інтенсивності, партизанськими діями, диверсіями тощо. Тому цілком зрозуміла велика кількість визначень, запропонованих в терорології. В сучасній західній літературі існує понад 100 визначень тероризму. На думку фахівців, серед визначень найбільш прийнятним є таке: «Тероризм – це застосування недержавного насильства чи погрози насильства з метою викликати паніку в суспільстві, послабити і навіть скинути уряд і викликати політичні зміни; він спрямований на дестабілізацію державних режимів, виникнення у населення стурбованості за свою беззахисність перед загрозою насильства, зміну в результаті цього державної влади в країні, на здійснення інших політичних чи етнічних сподівань» [4, с. 7].

За допомогою терористичних дій у суспільстві нагнітається істерія страху, безвиході, недовіри до окремих соціальних груп, а іноді й цілих народів, що виявляється в агресивності соціуму. Тероризм є одним із пускових механізмів, що репродукують зростання агресивності та насильства в соціумі, наростання дисипативних процесів.

За засобами, що використовуються у ході терористичних актів, можна виділити тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, різні вибухові пристрої, складні системи зброї), тероризм із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо) [11, с. 21-22].

За місцем проведення терористичних актів можна виділити наземний, морський, повітряний, космічний тероризм. Отже, при організації військово-правового виховання в умовах АТО потрібно враховувати, що тероризм – багатолікий, не є статичним, а постійно розвивається як соціальне явище, має дуже складну природу і завдяки своїй деструктивності та руйнівності виступає серйозною загрозою для суспільства та людини.

В межах нашого дослідження спробуємо визначити місце і роль армії в боротьбі з цією загрозою безпеці державі, громадянському суспільству й особистості. Як свідчить реальна практика, далеко не всі військовослужбовці розуміють роль і місце армії в анти-терористичній боротьбі.

Звернення до терористичних форм боротьби засвідчує, що терористи готові використовувати найжорстокіші методи боротьби. Вони дуже швидко ставлять на озброєння своєї терористичної діяльності новітні досягнення науково-технічного прогресу у військовій справі. Події на Донбасі підтвердили тезу, що терористи для досягнення істотних змін соціальної дійсності, можуть запустити механізм більш складного і руйнівного соціального явища, яким є війна. У будь-якому випадку можна констатувати, що тероризм дедалі більше пов'язаний з війною. В цих умовах участь збройних сил в боротьбі з тероризмом – вимога часу.

Великий досвід антитерористичної боротьби мають збройні сили США, Великобританії, Єгипту, Ізраїлю, Франції, Іспанії та інших країн, де досить активно діяли і продовжують діяти терористичні групи різної спрямованості. Завдання, які в інтересах антитерористичної боротьби можуть бути покладені на збройні сили, порядок, форми, способи і засоби розв'язання цих завдань, нормативно-правові, організаційні й виховні основи антитерористичної діяльності збройних сил – усе це становить невідкладну проблему будь-якої держави. До проведення спеціальних операцій можуть залучатися розвідувальні, аеро-

мобільні, десантно-штурмові, військові служби правопорядку та інші частини і підрозділи. Потрібна, на наш погляд, об'єктивна, своєчасна оцінка існуючих можливостей організаційних і функціональних структур збройних сил, визначення мети, порядку і способів їх використання, обґрунтування заходів щодо підвищення цих можливостей у контексті подальшого реформування і розвитку Збройних Сил України. Очевидною є проблема удосконалення нормативно-правової бази щодо функцій і завдань війська, у тому числі в інтересах забезпечення їх ефективної взаємодії з іншими елементами системи антитерористичної боротьби. Не менш важливою залишається і проблема удосконалення систем агітаційно-пропагандистської роботи і військово-правового виховання. Їх організація і проведення повинні відповідати системі принципів антитерористичної боротьби в Україні.

Основними її елементами є такі принципи як: законність, пріоритет заходів для попередження тероризму, невідворотність покарання за здійснення терористичної діяльності, поєднання явних і латентних методів боротьби з тероризмом, комплексні використання профілактичних, правових, політичних, соціально-економічних, пропагандистських, виховних заходів, єдиноначальність в керівництві залученими силами і засобами при проведенні контртерористичних операцій. Збройні Сили України мають бути готові для введення війни з тероризмом, керуючись нормативно-правовою базою в сфері антитерористичної боротьби.

При проведенні військово-правового виховання з військовослужбовцями в зоні проведення АТО необхідно враховувати, що вона проводиться в умовах застосування агресором підірваних соціальних технологій, які використовуються безпосередньо на театрі воєнних дій та в тилу противника. ПСТ є фактично соціальною складовою комбінованої війни, яка була в повній мірі випробувана в подіях на сході України 2014 – 2015 роках. Вони передбачають маніпулювання свідомістю та поведінкою маси людей для досягнення певних цілей, що забезпечують загальний успіх у війні. Йдеться про масовидні процеси, коли до політичних антиурядових, антидержавних виступів залучаються певні прошарки населення, що на перших етапах діють як «мирні» протестанти чи активісти. З цього приводу професор І. Рущенко слушно зазначає: «Соціальна технологія – це попереднє конструювання, планування та організація акцій, в яких приймає участь місцеве населення і яке фактично перетворюється на знаряддя або “м'яку зброю в руках агресора”». [9, с. 30].

В ході підготовки Росією вторгнення в Україну, вона, на наш погляд, мала сприятливі можливості для тривалого телезомбування та ведення пропагандистської роботи не тільки як серед власних громадян, так й серед населення України, особливо її південно-східних регіонів. Українська влада майже нічого не зробила для контрпропаганди та руйнування «п'ятої колони» у зародку, що створювало майже ідеальні умови для наступного розгортання ПСТ у час «Ч». Огляд суспільно-політичних подій, які мали місце навесні 2014 року, дозволяє констатувати, що проти української держави були використані такі ПСТ:

- організація антиурядових масових виступів з багатократним посиленням змісту подій засобами військової пропаганди агресора, технологія вивішування російського прапора;
- перетворення «мирних» протестів на кримінальні натовпи, захоплення адміністративних будівель, руйнування існуючої системи адміністративного управління та правоохоронної діяльності, нав'язування законним органам влади волі агресора;
- створення так званих сил самооборони, їх озброєння;
- тероризування незаконними озброєними формуваннями мирного населення, громадських інституцій, місцевих мас-медіа, представників правоохоронних органів, які не поділяють сепаратистські гасла;
- «вибори» народних мерів, губернаторів безпосередньо на вулицях та проголошення фейкових «народних республік» з метою реалізації сепаратистського сценарію та соціальної мобілізації довкола ідей розколу країни;
- організація і проведення незаконних референдумів для легалізації агресії;
- застосування тактики «живий щит» під час захоплення адмінбудинків та блокування військових натовпом «активістів» (варто розрізняти активний і пасивний «живий щит»), бо під час військових дій терористи використовують пасивну форму захисту населенням, коли розміщують свої батареї, стрілецькі, снайперські позиції у житлових будинках.

Потрібно визнати, що якщо у Криму і на Донбасі ПСТ досягли запланованих цілей, то в Одесі, Харкові та інших південно-східних містах України плани ворога зазнали поразки, хоча сценарії впровадження були аналогічними донбасівським. Наразі стоїть завдання перед фахівцями соціально-гуманітарного профілю вивчити досвід цих подій, розробити систему показників, які б стосувалися громадських настроїв й головне розробити концепцію контрзаходів, в тому числі й в організації військово-правового виховання.

Особливість військово-правового виховання в умовах АТО зумовлюється складністю і неоднорідністю соціальної структури збройних формувань, які беруть участь в АТО (резервісти, добровольці, кадрові військові, контрактники, мобілізовані та інші категорії військовослужбовців). Більшість командирів, особливо із числа мобілізованих до цього не звикли, адже в колишньому війську працювали лише із строковиками. Соціальний склад учасників АТО – важливий чинник, який впливає і на патріотичні орієнтації військовослужбовців, і на позитивну роль армії в суспільстві. Соціальна структура учасників АТО – це сукупність взаємопов'язаних між собою і упорядкованих одна відносно одної соціальних груп військовослужбовців, які посідають різні місця в системі соціальної стратифікації, що зумовлено такими критеріями, як влада, прибуток, престиж.

Які ж соціальні групи військовослужбовців існують і беруть участь в проведенні АТО? Підстав для виокремлення таких соціальних груп може бути велика кількість, але всі вони мають відповідати одній вимозі – реальності існування. Першою такою засадою, на наш погляд, є кількісний показник. За цією ознакою можна виділити великі й малі соціальні групи. До великих соціальних груп відносяться стійкі сукупності значної кількості військовослужбовців, які діють спільно в соціально-значущих ситуаціях і функціонують у масштабах з'єднань, частин і підрозділів.

Їх можна класифікувати за такими підставами:

1. За терміном перебування на службі виділяють військовослужбовців – професіоналів (або постійний склад армії) і військовослужбовців, які призиваються на певний час («перемінний склад»). Особливе місце займає ще одна соціальна група – військовослужбовці, які проходять службу за контрактом.

2. За військово-професійною належністю. Потрібно враховувати, що кількість військових спеціальностей у зв'язку з ускладненням і диференціацією військової праці постійно зростає. Нині їх нараховується декілька тисяч. Враховуючи специфіку проведення АТО, безумовно, не всі військово-облікові спеціальності є затребуваними.

3. Демографічні ознаки є підставою також для виокремлення великих соціальних груп військовослужбовців. Якщо донедавна збройні сили були моностатевими соціальними утвореннями, а служба в армії вважалась чоловічою справою, то сьогодні в них з'явилась й чисельна група військовослужбовців – жінок. Значна частина їх перебуває і в зоні АТО.

Демографічна ознака дозволяє виокремити в соціальній структурі учасників АТО вікові групи військовослужбовців. Якщо в умовах мирного часу спостерігалась така закономірність, що у збройних силах проходять службу в основному люди, які відносяться до такої соціально-демографічної групи як молодь «у віці до 27 років». До цієї соціальної групи відносився практично увесь перемінний склад армії, військовослужбовці, які проходять службу за контрактом, прапорщики і молоді офіцери. Старші офіцери як правило належать до соціальної групи середнього віку. В умовах АТО, внаслідок проведення мобілізації 2014-2015 років ми зіткнулися з ситуацією, коли в підрозділи почали прибувати військовослужбовці в своїй більшості від 27 до 60 років.

4. Особливе місце серед основної типологізації військовослужбовців має їх службове становище. Справа в тому, що штатно-посадова структура, по суті, законодавчо закріплює систему соціальної нерівності, яка існує в збройних силах. З нею тісно пов'язані й ті владні повноваження, якими володіє військовослужбовець, і той прибуток, що він одержує за свою працю, і ступінь відповідальності за стан справ на дорученій ділянці служби. За службовим становищем виокремлюють такі соціальні групи як командири підрозділів, командири частин, офіцери відділів, служб, офіцери штабів. Серед перемінного складу – молодші командири і рядові.

Виокремлення соціальних груп військовослужбовців за службовим становищем не слід ототожнювати з поділом на групи за військовим званням. Це не одне і теж. Володіння кожним військовослужбовцем визначеним військовим званням також є підставою для типологізації соціальних груп. Тоді в соціальній структурі збройних сил, які беруть участь в АТО, ми можемо виокремити такі групи: групи вищого командного складу, групу генералів, групу старших офіцерів, групу молодших офіцерів, групу прапорщиків, групу сержантів, групу солдатів. Особливістю цих соціальних груп є те, що в результаті мобілізації серед молодших офіцерів, прапорщиків, сержантів і солдат на відміну від мирного часу з'явився значний прошарок військовослужбовців, який належить до соціальної групи середнього віку. З метою заохочення учасників АТО Кабінет міністрів України своєю постановою надав право керівництву ЗСУ присвоювати військові звання на ступінь вище займаної посади. Посилення вивчення і врахування особливостей соціальних груп військовослужбовців, виокремлених за службовим становищем і військовим званням, має велике значення при розгляді соціальної мобільності в збройних силах, характеру взаємовідносин, які складаються як між соціальними групами, так і в середині їх, що безумовно повинно враховуватися при організації військово-правового-виховання.

5. Наступною засадою типологізації великих соціальних груп військовослужбовців може служити їх соціальне походження. При цьому слід мати на увазі, що загальні тенденції формування соціальних груп в українському суспільстві характерні й для соціальних груп військовослужбовців, але в умовах АТО в цих тенденціях з'явилися певні особливості із-за звільнення окремих категорій громадян від мобілізації, можливістю заможних, наділених владними повноваженнями громадян уникнути мобілізації (практично не має серед мобілізованих дітей міністрів, депутатів і їх самих). Все це вносить певну напруженість в суспільні відносини як в суспільстві загалом, так і в армії зокрема.

Такі основні критерії, за якими можна здійснювати типологізацію великих груп військовослужбовців, які беруть участь в АТО. Зауважимо, що з урахуванням постійної ротації особового складу не всі ці групи у межах збройних сил мають чітко визначений вид і кількісне окреслення. Але контури їх все більше виявляються при аналізі середніх, а особливо малих груп військовослужбовців.

Мала соціальна група має одну основоположну якість: у ній суспільні відносини виступають у формі безпосередніх особистісних контактів, оскільки їх чисельність обмежена: від 2-3 чоловік до 10-20, а в окремих випадках, коли йдеться про такі підрозділи як взвод, рота, ця межа збільшується до 40 осіб. Особливо це характерно в умовах несення служби на блок-постах, коли відсутня фактична лінія фронту.

Існує майже 50 критеріїв класифікації малих груп. Акцентуємо увагу лише на деяких з них:

1. Професійні групи, які виникають на основі розподілу праці. Вони охоплюють невеликі за чисельністю військові підрозділи: відділення, розрахунок та ін.

2. Групи, які виникають спонтанно на основі вільного бажання військовослужбовців. Ці групи утворюють соціальний простір, у межах якого особистість реалізує свої потреби, соціальну активність.

3. Особливої уваги у військово-правовому вихованні потребує той факт, що залежно від структури групових відносин виділяють формальні та неформальні групи. Формальною, зазвичай, називають групу, статус і поведінка членів якої чітко регламентуються офіційними правилами організації – військовими статутами. Авторитет окремих членів визначається їх посадою, а не особистісними якостями. Міжособистісні відносини в групі складаються у середині меж встановлених офіційно. Неформальна група немає чіткої організації, офіційних виборчих посад, статусів, не визначена офіційно й межа об'єднання. Порядок в ній ґрунтується на традиціях, відносинах поваги й авторитету. Вона має своєрідний моральний кодекс. Неформальна група часто має назву «соціально-психологічної», оскільки в основі її утворення лежать суто психологічні, емоційні відносини між членами. Зазначимо, що якщо в умовах мирного часу неформальна група, як правило, виникає в межах формальної організації, то в умовах АТО з'являється нова тенденція – формальна організація формується на основі неформальної. Це особливо характерно для добровольчих батальйонів «Айдар», «Дон-

бас», «Азов», «ДУК» та ін. Нерідко основою їх виникнення була, з одного боку, боротьба на майдані під час Революції Гідності, а з другого, – кримінальне минуле.

Слід також зазначити, що сьогодні в Збройних Силах України і в суспільстві загалом з'явилась велика соціальна група – учасники АТО. Представники цієї соціальної групи пізнали всі жахи війни: смерть, каліцтво, поранення, психологічні травми, не увагу, а іноді й зневагу з боку влади та ін. Досвід ведення АТО засвідчив, що деякі військовослужбовці після обстрілів або побачених поранень і смертей своїх побратимів були деморалізовані та відмовлялися виконувати бойові завдання, виходити на блок–пости. І тут перед командиром–вихователем, військовим психологом поставало завдання вміти швидко «зібрати» бійця і зорієнтувати його на бій. Адже від бойового духу бійців на полі бою значною мірою залежить успішність проведення антитерористичної операції. І тут велике значення має перший бій. Він – найнебезпечніший. Часто буває, що перший бій – це не пряме протистояння, коли ти бачиш противника, а противник тебе. Це може бути обстріл просто артилерією. І важливо не те, як боєць увійде у перший бій, а як вийде з нього. Після першого бою у солдатів, зазвичай, змінюється система цінностей. Їм важливо вижити, помститися, якщо були загиблі, вразити противника вогнем – базові для війни речі. В ході проведення військово–правового виховання важливо підтримувати цю військову свідомість під час конфлікту і вивести бійців із цього стану після закінчення АТО. Існує думка фахівців, що «військовий синдром» цієї антитерористичної операції буде набагато важчий за «афганський». З цього приводу С. Крилов зазначає: «Твердження, що іноді тіло легше виликувати, ніж душу набуло актуальності в наші дні. Медична статистика свідчить, що близько 95% учасників бойових дій і цивільного населення, яке опинилося в зоні військового протистояння, отримують психічні травми різного ступеня. Усі вони стають головним внутрішнім бар'єром на шляху повернення до мирного життя. Вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду надання соціально–психологічної допомоги військовослужбовцям – учасникам бойових дій дозволяє дійти висновку: така робота повинна розпочинатися командирами, військовими психологами та медиками ще в районах ведення бойових дій» [5, с. 40–41]. Ефективність проведення військово–правового виховання в зоні АТО напряму залежить від того, наскільки суб'єкт виховання буде враховувати настрої, ставлення місцевого населення до військовослужбовців. Міф про «сепаратизм», про тверде бажання більшості населення Донецької та Луганської областей приєднатися до Росії не підтверджується соціологічними опитуваннями і реальною ситуацією. Реальні проросійські настрої частини населення не досягли критичної маси.

Сплеск проросійських настроїв не дістав розвитку у вигляді мобілізації місцевих жителів у бандформування. Відкритий опір українським військовим чинять терористичні угруповання, які перебувають під командуванням російських військових. Мобілізаційний резерв сепаратистів в своїй більшості – це безробітні, маргінальні елементи, члени організованих злочинних угруповань, включаючи корумпованих співробітників правоохоронних органів і спецслужб. «Сепаратизм» Донбасу – це політичне й ідеологічне обґрунтування бунту проти легітимно обраної влади, організованого кримінальними злочинними угрупованнями, які мобілізували на свою підтримку міський «пролетаріат». Як не прикро, сьогодні відомі випадки, коли прості люди в зоні АТО і до військовослужбовців, «особливо бійців добровольчих батальйонів», ставляться ворожо, перешкоджаючи їм захищати тих же простих людей. Відверті образи та приниження іноді гірше за зброю наносять рани людям у військовій формі.

У надскладний для України час, коли на східно–українських землях діють злочинні банди сепаратистів і терористів, особливої уваги й актуальності набуває питання правосвідомості населення і військовослужбовців. Навіть у періоди загострення ситуації й посилення напруженості ні в кого не повинно виникати відчуття вседозволеності й безладу. Тому військово–правове виховання має бути спрямоване на забезпечення приписів міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) і їх виконання. Відтак особливого значення в умовах АТО набуває вивчення особовим складом військ норм міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) та правового регулювання дій військ (сил) у збройних конфліктах. Це істотно впливає на стан правосвідомості військовослужбовців,

а це, в свою чергу, – на характер взаємовідносин, які встановлюються між місцевими жителями і військовослужбовцями в місцях їх тимчасової дислокації. Від цього залежить, відповідно, і стан військової дисципліни і правопорушень у військах. Тому військово-правове виховання дуже тісно пов'язане з проблемою попередження правопорушень у військах взагалі, а в зоні АТО особливо.

В армії на відміну від інших інститутів та осередків суспільства поведінка військовослужбовців регламентована більш жорстко. Ступінь цієї регламентації різко зростає в умовах АТО, в умовах бойових дій. У зв'язку з цим військовослужбовці мають більшу ймовірність відхилитися від норм, оскільки ціннісно-нормативна система збройних сил залишає їм менший ступінь свободи у виборі поведінки. Тому проблема правопорядку і військової дисципліни, яка завжди є актуальною для армії, ще актуальнішою стає в умовах АТО, в умовах війни, оскільки такий процес обов'язково супроводжується ломкою багатьох засад, послабленням ефективності традиційних соціальних інститутів, зміною ціннісних орієнтацій і мотивацій поведінки людей. Це підтверджує і реальний стан військової дисципліни та правопорядку в частинах і підрозділах в зоні АТО, оскільки він характеризується досить високими показниками правопорушень. Серед порушень і скоєних злочинів значне місце займають питання розкрадання військового і державного майна, нестатутних взаємовідносин, розкрадання зброї, боєприпасів та вибухових речовин, порушення правил несення служби, ухилення від військової служби, дезертирство, вживання наркотичних та токсичних речовин, пияцтво серед військовослужбовців усіх категорій, дорожньо-транспортні пригоди, самовільне залишення військових частин та ін.

Потрібно також додати поширення такого негативного явища, як намагання частини командирів приховати дійсний стан справ шляхом приховування злочинів, розкрадання військового майна, нестатутних взаємовідносин, розкрадання зброї та іншої протиправної поведінки своїх підлеглих, керуючись лозунгом «Війна все спіше!».

Правовий нігілізм, некомпетентність окремої частини командирів, «особливо мобілізованих», створення «особливих зон впливу» на окремі частини «добровольчих батальйонів» безпосереднього підпорядкування, етична недоцільність чи правова необґрунтованість заходів, що вживалися, культивування переважно екстенсивного морально-вольового, натискного стилю управління і керівництва, особливо на першому етапі АТО, підрозділами та військовими корективами, процесами та явищами, які відбувалися у військовому середовищі, лише загострювали проблеми, заганяли їх у гліб. Все це негативно впливало, з одного боку, на взаємовідносини військовослужбовців з місцевим населенням в пунктах дислокації військ, а з другого, – на ефективність проведення антитерористичної операції.

Таким чином, антитерористична операція проходить у складний для України час. Водночас вона продемонструвала всьому світові, що в Україні достатньо мужніх, чесних і порядних воїнів, відданих справі та Батьківщині, які є справжніми патріотами України і котрі бездоганно виконують свій військовий обов'язок.

Література:

1. Див.: Антонян Ю. М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование – М.: Изд-во «Щит-М», 2001. – 336 с.; Богдански Й. Талибы, международный терроризм и человек, объявивший войну Америке: Пер. с англ. В. А. Быстрова. – М.: Вече, 2002. – 423 с.; Требін М. Тероризм – головна загроза ХХІ сторіччя // Народна армія. – 2001. – 19, 20, 21 вересня.
2. Батмазов В. А. Основное направление укрепления воинской дисциплины и формирования здоровой атмосферы в воинских коллективах // Военная мысль. – 2003 – № 10. – С. 35 – 43.
3. Бутусов Ю. «Дорожная карта» для верховного // Оборонний вісник. – 2014. – № 5. – С. 4 – 9.
4. Крайнев А. Терроризм – глобальная проблема современности // Зарубежное военное обозрение. – 1997. – № 6. – С. 6 – 10.
5. Крилов С. Повернення до мирного життя // Військо України. – 2005. – № 03 (173). – С. 40 – 43.
6. Кожушко Е. П. Современный терроризм Анализ основных направлений / Под общ. ред. А. Е. Тараса. – Минск: Харвест 2000. – 447 с.
7. Кузнецов Ю. Психологи для учасників АТО// Військо України – 2014. – № 9 (168). – С. 30 – 35.

8. Див.: Липкан В. А. Тероризм і національна безпека України: [монографія]. – К.: Знання, 2000. – 184 с.; Салимов К. Н. Современные проблемы терроризма. – М.: Изд-во «Шит-М», 1999. – 216 с.; Требин М. Терроризм – болезнь современного общества // Журналист. – 1999. – №11. – С.18–24.
9. Рущенко І. П. Війна і соціологія // Оборонний вісник. – 2014. – № 7. – С. 28 – 35.
10. Требін М. П. Тероризм як деструктивний модус буття // Сучасність. – 2003. – № 2. – С. 77 – 89.
11. Требін М. Терор XXI століття // Політика і культура. – 1999. – № 33. – С. 21 – 22.

В. В. Федоренко. Особенности военно-правового воспитания военнослужащих в условиях проведения антитеррористической операции.

В статье предложен философско-социологический анализ особенностей военно-правового воспитания военнослужащих Вооруженных Сил Украины в условиях проведения антитеррористической операции. Особое внимание сосредоточено на рассмотрении основных факторов, которые выступают в качестве детерминант военно-правового воспитания и обуславливают особенности его организации в условиях АТО. Делается вывод, что учет этих особенностей значительно повысит эффективность военно-правового воспитания.

Ключевые слова: *терроризм, комбинированная война, антитеррористическая операция, подрывные социальные технологии, социальная структура, социальные группы, международное гуманитарное право, военная дисциплина, правопорядок.*

V. V. Fedorenko. Peculiarities of military and legal education of military officers under anti-terrorist operation

The article provides philosophic and sociological analysis of peculiarities of military and legal education of military officers of the Armed Forces of Ukraine under Anti-Terrorist Operation. Special attention is drawn to the consideration of main factors that are represented as a determinant of military and legal education and condition its organization under ATO, namely: the very social phenomenon of terrorism and anti-terroristic activity, active application explosive social technologies from the side of opponent, complex social structure of personnel under mobilization, attitude of local population in places of temporary dislocation, eurointegration direction of movement of Ukraine, legal regulation of actions of military forces in armed conflicts. We further conclude that consideration of all those peculiarities of the subjects of such education shall significantly increase the efficiency of military and legal education.

Key words: *terrorism, anti-terrorist operation, explosive social technologies, social structure, law and order.*